ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

Άγγελος Μαντάς

Ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης γεννήθηκε στη Σκιάθο, στις 4 Μαρτίου 1851. Η οικογένειά του ήταν, όπως συνέβαινε συνήθως την εποχή εκείνη, πολύτεκνη. Η σειρά των παιδιών ήταν η εξής: Εμμανουήλ (πέθανε σε νεανική ηλικία), Ουρανία, Χαρίκλεια, Αλέξανδρος, Σοφούλα, Γεώργιος και Κυρατσούλα. Ο πατέρας του Αδαμάντιος Εμμανουήλ, γόνος ναυτικής οικογένειας, ήταν ιερέας του νησιού, στο οποίο επικρατούσε ήδη από τον 18ο αιώνα η εκκλησιαστική παράδοση των Κολλυβάδων. Η μητέρα του Γκιουλώ (Αγγελική) Αλεξάνδρου Μωραΐτη καταγόταν από αρχοντική οικογένεια του Μυστρά, η οποία εγκαταστάθηκε στη Σκιάθο προς το τέλος του 18ου αιώνα.

Ο μικρός Αλέξανδρος φοίτησε στο Δημοτικό Σχολείο της Σκιάθου (1856 έως 1860), όπου φέρεται εγγεγραμμένος με το όνομα Αλέξανδρος Παπά Διαμάντης, στο Ελληνικό Σχολείο Σκιάθου (1860-1862), με το όνομα Αλέξανδρος Παπά Αδαμαντίου και στο Σχολαρχείο Σκοπέλου (στην Γ' τάξη, κατά το σχολικό έτος 1865-1866), με το όνομα Αλέξανδρος Αδαμαντίου ιερέως. Κατά το σχολικό έτος 1867-1868 εγγράφεται στην Α' τάξη του Γυμνασίου Χαλκίδος, ως Αλέξανδρος Αδαμαντιάδης. Κατά τη διάρκεια του επόμενου σχολικού έτους έρχεται σε σύγκρουση με τον καθηγητή των Ιερών (δηλαδή των Θρησκευτικών), ο οποίος του φαινόταν «πλέον τοῦ δέοντος ἀγράμματος», και εγκαταλείπει τη φοίτηση στη μέση της χρονιάς. Το Σεπτέμβριο του 1869, αφού δίνει εξετάσεις, παίρνει το ενδεικτικό της Β' τάξης από τη Χαλκίδα και τον Οκτώβριο εγγράφεται στη Γ' τάξη του Γυμνασίου Πειραιώς. Στα τέλη Ιανουαρίου 1870 διακόπτει τη φοίτησή του στο Γυμνάσιο του Πειραιά και επιστρέφει στη Σκιάθο. Ένα χρόνο αργότερα βρίσκεται στην Αθήνα με συστατικές επιστολές του ηγουμένου της μονής Ευαγγελιστρίας Σκιάθου Δαμιανού προς τον πρωθυπουργό Αλέξανδρο Κουμουνδούρο και τον υπάλληλο του υπουργείου Παιδείας Βαλαβάνη. Ωστόσο δεν μπορεί ή μάλλον δε θέλει να τους συναντήσει. Τον Ιούλιο του επόμενου έτους πραγματοποιεί ταξίδι στο Άγιο Όρος, όπου, φιλοξενούμενος του μοναχού Νήφωνα της Μονής Δοχειαρίου, συμπατριώτη και πιστού φίλου του, παρέμεινε μερικούς μήνες «χάριν προσκυνήσεως», όπως γράφει στο σύντομο αυτοβιογραφικό του σημείωμα.

Στις 26 Σεπτεμβρίου 1873 φτάνει στην Αθήνα μέσω Χαλκίδας. Δίνει με επιτυχία κατατακτήριες εξετάσεις και εγγράφεται στη Δ' τάξη του Βαρβακείου Λυκείου. Φοιτά στο Βαρβάκειο, ενώ ταυτόχρονα παραδίδει και κάποια ιδιαίτερα μαθήματα, για να ενισχύει τα πενιχρά οικονομικά του. Στις 16 Σεπτεμβρίου 1874 πήρε το απολυτήριο του Βαρβακείου Λυκείου με

βαθμό «σχεδόν καλώς» 3 (με άριστα το 6) και με το όνομα Αλέξανδρος Παπαδαμαντίου. Στις 25 Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους, αφού αμφιταλαντεύτηκε ανάμεσα στη Θεολογία και τη Φιλολογία, γράφτηκε στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, όπου ήδη φοιτούσαν τα εξαδέλφια του Αλέξανδρος Μωραϊτίδης και Σωτήριος Οικονόμου. Σε αντίθεση με αυτούς, ο Παπαδιαμάντης δε θα τελειώσει ποτέ τη σχολή. Στο αυτοβιογραφικό του σημείωμα γράφει: «Τῷ 1874 ἐνεγράφην εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολήν, ὅπου ἤκουσα κατ' ἐκλογὴν ὀλίγα μαθήματα φιλολογικά, κατ' ἰδίαν δὲ ἠσχολούμην μὲ τὰς ξένας γλώσσας». Μένει στην Αθήνα και προσπαθεί να εξασφαλίσει τα προς το ζην κυρίως με «προγυμνάσεις» μαθητών. Παράλληλα έχει διαρκώς την έγνοια για την οικογένειά του και ενεργεί για να διευθετήσει υποθέσεις του πατέρα του και του αδελφού του. Από το 1876 αρχίζει να δημοσιεύει ανωνύμως επίκαιρα θρησκευτικά άρθρα στην εφημερίδα *Εφημερίς*. Συχνάζει στο βιβλιοπωλείο του Σπ. Κουσουλίνου και αρχίζει να γνωρίζεται με δημοσιογράφους και λογοτέχνες της εποχής. Από το Σεπτέμβριο του 1879 μέχρι τον Ιανουάριο του 1880 δημοσιεύει, με την προτροπή και σύσταση του Βλάση Γαβριηλίδη, το πρώτο του ιστορικό μυθιστόρημα «Η Μετανάστις» στην εφημερίδα *Νεολόγος* της Κωνσταντινουπόλεως. Υπηρετεί στο στρατό από το Σεπτέμβριο του 1880 μέχρι τον Ιούνιο του 1881. Από το 1882 αρχίζει να εργάζεται ως μεταφραστής στην *Εφημερίδα* του Δ. Κορομηλά. Από τότε και μέχρι τέλους της ζωής του η μετάφραση άρθρων για λογαριασμό εφημερίδων και περιοδικών της εποχής, αλλά και βιβλίων, από τα αγγλικά και τα γαλλικά, αποτελεί τη βασική πηγή βιοπορισμού του. Μεταξύ Νοεμβρίου 1882 και Φεβρουαρίου 1883 δημοσιεύεται στο περιοδικό *Μη χάνεσαι* το μυθιστόρημά του «Οι έμποροι των εθνών», με το ψευδώνυμο «Μποέμ», ενώ από το Απρίλιο μέχρι τον Οκτώβριο του 1884, στην *Ακρόπολη* του Βλάση Γαβριηλίδη, δημοσιεύεται το τρίτο του μυθιστόρημα, «Η Γυφτοπούλα».

Το 1885 δημοσιεύεται το ιστορικό αφήγημα «Χρήστος Μηλιώνης» και στις 26 Δεκεμβρίου 1887, στην εφημερίδα *Εφημερίς* το πρώτο του διήγημα με τίτλο «Το χριστόψωμο». Από τότε στρέφεται αποκλειστικά στο διήγημα, στο οποίο αναδεικνύεται κορυφαίος τεχνίτης. Η ζωή του κυλά αθόρυβα και ταπεινά στην Αθήνα, ανάμεσα σε φτωχούς και απλοϊκούς ανθρώπους του λαού, με κάποια διαλείμματα στο αγαπημένο του νησί. Με τα διηγήματά του, δημοσιευόμενα σε εφημερίδες και περιοδικά, κέρδισε την αγάπη του αναγνωστικού κοινού και την αναγνώριση και εκτίμηση της πλειονοψηφίας του πνευματικού κόσμου της εποχής. Παρά ταύτα ο Παπαδιαμάντης απέφευγε τους φιλολογικούς κύκλους και γενικότερα τη δημοσιότητα και την κοσμική ζωή. Συχνάζει στο μπακάλικο του Καχριμάνη και συναναστρέφεται πίνοντας κρασί με τους ανθρώπους των λαϊκών συνοικιών, των οποίων τη βασανισμένη ζωή μεταφέρει στα διηγήματά του. Συμμετέχει από τη θέση του δεξιού ψάλτη

στις αγρυπνίες του Προφήτη Ελισαίου, ταπεινού ιδιωτικού ναΐσκου (ο οποίος με ενέργειες της Εταιρείας Παπαδιαμαντικών Σπουδών έχει σήμερα αναστυλωθεί και στον οποίο η Εταιρεία τελεί κάθε μήνα αγρυπνία), με αριστερό ψάλτη τον Αλέξανδρο Μωραϊτίδη. Η μόνιμη οικονομική δυσπραγία, η ανάγκη να εργάζεται εξαντλητικά ως μεταφραστής, αλλά και ιδιοσυγκρασιακοί παράγοντες της ξεχωριστής και προικισμένης προσωπικότητάς του, συνέβαλαν στο να δημιουργηθεί γι' αυτόν η εικόνα του απόκοσμου («Ο Κοσμοκαλόγερος» είναι ο τίτλος της μυθιστορηματικής βιογραφίας του από τον Μιχάλη Περάνθη), του «μποέμ», του εκλεκτού ιδιόρρυθμου. Καθώς η από νωρίς κλονισμένη υγεία του χειροτερεύει διαρκώς, το 1908 επιστρέφει οριστικά στη Σκιάθο. Το Νοέμβριο του 1910 αρρωσταίνει από πνευμονία και στις 3 Ιανουαρίου του 1911, εκεί, στο πατρικό του σπίτι, θα αφήσει την τελευταία του πνοή, αφού λίγες ώρες πριν είχε ψάλει ύμνο των Ωρών της επικείμενης γιορτής των Φώτων.

Το πρωτότυπο έργο του Παπαδιαμάντη μπορεί, σύμφωνα με τον Κώστα Στεργιόπουλο, να χωριστεί σε τρεις περιόδους. Στην πρώτη (1879-1885) ανήκουν τα τρία προαναφερθέντα μυθιστορήματα καθώς και ο «Χρήστος Μηλιώνης». Η διηγηματογραφία εκτείνεται στη δεύτερη (1886-1896) και στην τρίτη (1898-1910) περίοδο. Αντιπροσωπευτικότερα έργα της δεύτερης περιόδου τα διηγήματα: «Υπηρέτρα», «Η Σταχομαζώχτρα», «Μία ψυχή», «Η Μαυρομαντηλού», «Φτωχός Άγιος», «Στο Χριστό στο Κάστρο», «Στην Αγι-Αναστασά», «Ολόγυρα στη λίμνη», «Οι Χαλασοχώρηδες», «Λαμπριάτικος ψάλτης», Βαρδιάνος στα σπόρκα», «Η νοσταλγός», «Έρωτας στα χιόνια», «Ο ξεπεσμένος δερβίσης», «Το σπιτάκι στο λιβάδι», «Έρως-Ήρως». Στην Τρίτη περίοδο ξεχωρίζουν τα διηγήματα: «Τ' αγνάντεμα», «Αμαρτίας φάντασμα», «Τα δαιμόνια στο ρέμα», «Όνειρο στο κύμα», «Η Φαρμακολύτρια», «Υπο την βασιλικήν δρυν», «Η Χολεριασμένη», «Στρίγλα μάνα», «Η Φόνισσα», «Τα κρούσματα», «Ο Κακόμης», «Η φωνή του Δράκου», «Γυνή πλέουσα», «Ρεμβασμός του Δεκαπενταυγούστου», «Τα ρόδιν' ακρογιάλια», «Το μυρολόγι της φώκιας», «Νεκρός ταξιδιώτης». Τα διηγήματα «Τραγούδια του Θεού», «Τ' αγγέλιασμα», «Τα μαύρα κούτσουρα», «Φλώρα ή Λαύρα» και «Ιατρεία της Βαβυλώνος» δημοσιεύτηκαν μετά το θάνατό του (μέχρι το 1925). Μόλις το 2008 βρέθηκε και δημοσιεύτηκε το διήγημά του «Το γιαλόξυλο».

Το μεταφραστικό του έργο είναι ογκώδες και περιλαμβάνει μεταφράσεις άρθρων ποικίλου περιεχομένου, πεζών λογοτεχνημάτων και τριών σπουδαίων ιστορικών έργων. (Της *Ιστορίας της Ελληνικής Επαναστάσεως* του George Finlay, που εκδόθηκε το 2008 από το Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, της ομότιτλης ιστορίας του Thomas Gordon, και ενός ιστορικού έργου του Νικολάου Σπηλιάδη, γραμμένου στα γαλλικά).

Ο Παπαδιαμάντης δεν ευτύχησε να δει όσο ζούσε τυπωμένο δικό του βιβλίο. Μετά το θάνατό του όμως το έργο του, τμηματικά ή συνολικά,

γνώρισε πολλές εκδόσεις. Κορυφαίο σημείο της εκδοτικής πορείας του παπαδιαμαντικού έργου είναι η κριτική έκδοση από τον Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλο, στις εκδόσεις Δόμος, των *Απάντων* του (1981-1988) και της *Αλληλογραφίας* του (1992).

ΓΕΝΙΚΗ ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΟΥ

Το έργο του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη κατέχει πρωτεύουσα θέση στη νεοελληνική πεζογραφία. Η διηγηματογραφία του διακρίνεται για το ρεαλισμό της, που φτάνει πολλές φορές μέχρι το νατουραλισμό. Η αυστηρή και ακριβολόγος θεώρηση τόσο της αγροτικής κοινωνίας του νησιού του, όσο και της Αθηναϊκής κοινωνίας της εποχής του, η βαθιά στοχαστική και ελεγκτική ματιά του πάνω στα κοινωνικά δρώμενα, η ανάδειξη ως κεντρικών ηρώων του έργου του όχι συνηθισμένων τύπων, αλλά ιδιόρρυθμων και περιθωριακών, ανθρώπων ναυαγισμένων κυριολεκτικά ή μεταφορικά, και η συχνή παραπομπή στη μικρή ανθρώπινη ομάδα, που ως εκκλησιαστική κοινότητα αποκτά καθολικές διαστάσεις, δίνει στο ρεαλισμό του ένα χαρακτήρα κριτικό και θεολογικό ταυτόχρονα. Η ποικιλία των αφηγηματικών τεχνικών και η γλώσσα του παράγουν μιαν έντονη ποιητικότητα. Η γλώσσα του είναι στη βάση της η καθαρεύουσα της εποχής, εμπλουτισμένη ωστόσο με διαχρονικά στοιχεία της ελληνικής, διαποτισμένη από τη γλώσσα της Γραφής και της εκκλησιαστικής υμνογραφίας και διανθισμένη, ιδίως στους διαλόγους, με στοιχεία του σκιαθίτικου ιδιώματος, «θησαυρισμένη», κατά τον Ελύτη, «από απανωτά στρώματα παιδείας». Η ιδιαιτερότητα αυτή κάνει το παπαδιαμαντικό έργο να υπερβαίνει κατά πολύ τα όρια της τυπικής ηθογραφίας της εποχής του και τον πεζογράφο Παπαδιαμάντη να αναδεικνύεται «ποιητής του πεζού λόγου».